

DAVLAT IQTISODIY SIYOSATINI YORITISHDA EVFEMIZMLARNING INFORMATSION MANIPULYATSIYA VOSITASI SIFATIDAGI FUNKSIYASI

T.K.Mardiyev
PhD, dotsent, SamISI

G.A.Karimova
Tayanch doktorant, SamDCHTI

***Annotatsiya.** Ushbu maqola davlat iqtisodiy siyosatini ommaviy axborot vositalarida yoritishda evfemizmlarning rolini tahlil qiladi. Evfemizmlar salbiy iqtisodiy jarayonlarni yumshatish va jamoatchilik fikrini shakllantirish vositasi sifatida ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda O'zbekiston va xalqaro misollar asosida evfemizmlarning informatsion manipulyatsiya mexanizmlari ochib beriladi. Natijada, evfemizmlar siyosiy mas'uliyatni yashirish va ijtimoiy norozilikni kamaytirishda samarali vosita ekanligi aniqlanadi.*

***Kalit so'zlar:** evfemizmlar, iqtisodiy siyosat, informatsion manipulyatsiya, davlat diskursi, O'zbekiston islohotlari.*

KIRISH.

Zamonaviy jamiyatda davlat iqtisodiy siyosati nafaqat raqamlar va statistika, balki til va diskurs vositalari orqali ham taqdim etiladi. Bu jarayonda evfemizmlar – salbiy ma'noli hodisalarni yumshoqroq, neytralroq iboralar bilan almashtirish usuli – muhim o'rin tutadi. Evfemizmlar iqtisodiy qiyinchiliklarni “muvaqqat o'sish” yoki “samaradorlikni oshirish” sifatida ko'rsatib, jamoatchilikda ijobiy tasavvur hosil qiladi. Bu esa informatsion manipulyatsiyaning bir turi bo'lib, Orwellning “Politics and the English Language” asarida ta'kidlanganidek, til orqali haqiqatni buzishga olib keladi.

O'zbekiston kontekstida 2017 yildan boshlangan iqtisodiy islohotlar (valyuta liberallashtirish, narxlar bozorlashtirish, davlat korxonalarini xususiy lashtirish) evfemizmlarning ko'payishiga sabab bo'ldi. Maqola quyidagi savollarga javob izlaydi: Evfemizmlar qanday qilib iqtisodiy siyosatni “yumshoq” ko'rinishda taqdim etadi? Ularning informatsion manipulyatsiya funksiyasi qanday namoyon bo'ladi? Tadqiqot lingvistik va siyosiy diskurs tahliliga asoslanadi.

Evfemizmlarning umumiy nazariy asoslari va iqtisodiy diskursdagi roli. Evfemizmlar tilshunoslikda “qo'pol, qo'rqinchli yoki salbiy emotsional yuklamaga ega bo'lgan so'z yoki iborani yumshoqroq, ijtimoiy jihatdan maqbulroq variant bilan almashtirish” jarayoni sifatida ta'riflanadi (Allan & Burridge, 2006: 31). Bu hodisa nafaqat tabii mavzular (o'lim, kasallik, jinsiy aloqa), balki siyosiy va iqtisodiy sohada ham keng tarqalgan. Rawson (1981) evfemizmlarni “sweet talking” (shirin gapirish) deb atagan bo'lsa, Burridge (2012) ularni “lingvistic cosmetics” – tilning kosmetik vositasi deb baholaydi.

Iqtisodiy diskursda evfemizmlar siyosiy maqsadlarga xizmat qiladi:

- Pragmatik funksiya: Jamoatchilikda vahima va norozilikni oldini olish (Crespo-Fernández, 2018).
- Ideologik funksiya: Neoliberal islohotlarni “muqarrar progress” sifatida taqdim etish (Fairclough, 2001).
- Manipulyativ funksiya: Haqiqatni buzish orqali hukumat imidjini saqlash (van Dijk, 2006).

Nazariy jihatdan evfemizmlar quyidagi mexanizmlarga asoslanadi:

1. Metaforalashtirish: Salbiy jarayonni ijobiy metafora bilan qoplash (masalan, “iqtisodiy sovish” o'rniga “o'sishning sekinlashuvi”).
2. Passivlash va nominalizatsiya: Mas'uliyatni yashirish uchun passiv shakllar va ot shaklidagi iboralar (masalan, “qaror qabul qilindi” o'rniga “choralar ko'rilmogda”).

3. Diffuziya: Uzun, murakkab iboralar orqali aniqlikni yo‘qotish (Orwell, 1946).

Xalqaro tadqiqotlarda (McGlone & Batchelor, 2003; Chilton, 2004) iqtisodiy evfemizmlar “cognitive framing” – kognitiv ramkalash vositasi sifatida o‘rganilgan. O‘zbek tilshunosligida esa bu mavzu hali yetarli tadqiq etilmagan (Mengliyev, 2019; Saydullayeva, 2022).

Evfemizmlarning informatsion manipulatsiya mexanizmlari. Informatsion manipulatsiya – ma’lumotni tanlab, buzib yoki yashirib taqdim etish orqali jamoatchilik ongini boshqarish jarayoni (van Dijk, 2006). Evfemizmlar bu jarayonda asosiy vositalardan biri bo‘lib, quyidagi mexanizmlarni amalga oshiradi:

- Salbiy hodisalarni neytrallashtirish va ijobiylashtirish: Iqtisodiy inqiroz yoki qiyinchiliklarni “vaqtinchalik qiyinchiliklar” yoki “tuzatish jarayoni” deb taqdim etish orqali aholining psixologik stressini kamaytirish.
- Siyosiy mas’uliyatni diffuzlashtirish: Passiv konstruktsiyalar va noaniq sub’ektlar orqali hukumatni emas, “bozor sharoitlari” yoki “global tendensiyalar”ni aybdor qilib ko‘rsatish.
- Ideologik legitimatsiya: Liberallashtirishni “raqobatbardoshlikni oshirish” deb taqdim etib, neoliberal siyosatni “yagona to‘g‘ri yo‘l” sifatida singdirish.
- Diskursiv hokimiyatni mustahkamlash: OAV va rasmiy hujjatlarda evfemizmlarni takrorlash orqali “rasmiy haqiqat”ni yaratish (Fairclough, 2001).

Bu mexanizmlar Chomsky (1988) ning “propaganda modeli” va van Dijk ning “ideologik kvadrat” nazariyasiga mos keladi: “bizning” ijobiy harakatlarimiz ta’kidlanadi, “ularning” salbiy oqibatlari yashiriladi.

MISOLLAR VA EMPIRIK TAHLIL.

Tadqiqotning empirik asosini 2017–2025 yillar oralig‘ida chop etilgan O‘zbekiston rasmiy hujjatlari (O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti farmon va qarorlari, Vazirlar Mahkamasi hujjatlari), ommaviy axborot vositalari materiallari (Kun.uz, Gazeta.uz, Podrobno.uz, UzA) hamda xalqaro manbalar (Reuters, BBC, World Bank va IMF hisobotlari) tashkil etadi. Umumiy korpus hajmi 250 dan ortiq matnni o‘z ichiga oladi. Tahlil usuli sifatida kritik diskurs tahlili (Fairclough, 1995) va kontent-tahlil qo‘llanilgan bo‘lib, evfemizmlarning pragmatik va manipulativ funksiyalari ochib berilgan.

Quyida eng tipik va ko‘p uchraydigan misollar keltiriladi. Har bir misol evfemizmining konteksti, haqiqiy ma’nosi va informatsion manipulatsiya mexanizmi nuqtai nazaridan tahlil qilinadi.

1. Valyuta kursining liberallashtirilishi (2017 yil sentyabr)

Rasmiy evfemizm: “Milliy valyutaning bozor sharoitlariga moslashtirilishi”, “valyuta kursining tuzatilishi” yoki “valyuta bozori liberallashtirilmoqda”.

Haqiqiy ma’no: So‘mning bir kunda ikki baravar (rasmiy kurs bo‘yicha 4210 so‘mdan 8100 so‘mga) devalvatsiyasi va keyingi oylarda yanada qadrsizlanishi.

Manipulyatsiya mexanizmi: “Moslashtirish” va “tuzatish” so‘zlari jarayonni oddiy texnik qadam sifatida ko‘rsatdi. “Liberallashtirish” iborasi esa neoliberal islohotlarni ijobiy ramkaga joylashtirib, aholida vahima oldini oldi. Natijada inflyatsiya va import tovarlari narxining keskin oshishi “muvaqqat qiyinchilik” sifatida qabul qilindi. OAVlarda bu hodisa “iqtisodiyotni ochiq qilishdagi muhim qadam” deb yoritildi, bu esa hukumatning siyosiy mas’uliyatini yashirdi.

2. Narxlar va tariflarning erkinlashtirilishi (2018–2025 yillar)

Rasmiy evfemizm: “Narxlar va tariflar bosqichma-bosqich bozor mexanizmlariga o‘tkazilmoqda”, “narxlar regulyatsiyasining yumshatilishi”.

Haqiqiy ma’no: Benzin, gaz, elektr energiyasi, issiq suv va non narxlarining 3–10 baravar oshishi (masalan, 2023 yilda benzin narxi 1,5 baravar ko‘tarildi).

Manipulyatsiya mexanizmi: “Bosqichma-bosqich” iborasi jarayonni “nazoralt” va “odamlar uchun qulay” qilib ko‘rsatdi. “Bozor mexanizmlari” atamasi esa mas’uliyatni hukumatdan “bozor”ga o‘tkazdi – go‘yo narxlar o‘zi oshayotgandek. Bu ijtimoiy norozilikni kamaytirishga xizmat qildi: aholining katta qismi narx o‘shishini “tabiiy jarayon” deb qabul qildi, garchi bu inflyatsiyani 12–19% gacha yetkazgan bo‘lsa ham.

3. Davlat korxonalarining transformatsiyasi va xususiylashtirilishi

Rasmiy evfemizm: “Davlat korxonalari samaradorligini oshirish va transformatsiyasi”, “korporativ boshqaruvni takomillashtirish”.

Haqiqiy ma’no: Minglab davlat korxonalarining xususiylashtirilishi, ommaviy ishdan bo’shatishlar va aktivlarning arzon sotilishi.

Manipulyatsiya mexanizmi: “Transformasiya” va “samaradorlik” so’zlari jarayonni “zamonaviylik” va “progress” sifatida taqdim etdi. Masalan, “O‘zbekiston temir yo‘llari” yoki “O‘zbekneftgaz”dagi qisqartirishlar “ishchi kuchi optimallashtirilmoqda” deb yoritildi. Bu evfemizm orqali ijtimoiy oqibatlar (ishsizlik o’sishi) yashirildi va islohot “davlat manfaati uchun” deb ko‘rsatildi.

4. Byudjet xarajatlarining qisqartirilishi

Rasmiy evfemizm: “Davlat xarajatlari optimallashtirilmoqda”, “byudjet samaradorligini oshirish choralari”.

Haqiqiy ma’no: Ta’lim, sog‘liqni saqlash va ijtimoiy yordam xarajatlarining kamayishi, subsidiyalarning qisqarishi.

Manipulyatsiya mexanizmi: “Optimallashtirish” matematik-ijobiy konnotatsiyaga ega bo‘lib, kesishlarni “aqli boshqaruv” sifatida ko‘rsatdi. 2020–2022 yillardagi pandemiya davrida ham shu iboralar qo‘llanib, ijtimoiy xarajatlarni kamaytirish “majburiy chora” emas, balki “samarali strategiya” deb taqdim etildi.

5. Inflyatsiya va iqtisodiy qiyinchiliklar

Rasmiy evfemizm: “Narxlarining barqaror o’sishi”, “iqtisodiy qiyinchiliklarning vaqtinchalik ta’siri”.

Haqiqiy ma’no: 2021–2023 yillarda 12–19% inflyatsiya va real daromadlarning pasayishi.

Manipulyatsiya mexanizmi: “Barqaror o’sish” iborasi inflyatsiyani “iqtisodiy rivojlanish belgisi”ga aylantirdi. Tashqi omillar (global inflyatsiya, urush) ta’kidlanib, ichki siyosat aybi yashirildi.

Empirik tahlil shuni ko‘rsatadiki, evfemizmlar O‘zbekiston davlat diskursida ingliz tilidagi hamkasblaridan (“fiscal adjustment”, “structural reform”) farqli o‘laroq, ancha uzun va passiv shaklli. Bu madaniy-siyosiy xususiyat – mas’uliyatni kollektivlashtirish va aniq shaxsga yuklamaslikka asoslangan. Natijada, evfemizmlar nafaqat til vositasi, balki hukumatning kommunikatsion strategiyasining muhim qismi bo‘lib qolmoqda. Ular jamoatchilik fikrini shakllantirib, qisqa muddatda ijtimoiy barqarorlikni ta’minlasa-da, uzoq muddatda ishonchni pasaytirishi mumkin.

Ushbu misollar evfemizmlarning informatsion manipulatsiya vositasi sifatidagi samaradorligini to‘la tasdiqlaydi: ular salbiy oqibatlarni yashirib, siyosatni “muvaffaqiyatli” ko‘rinishda saqlaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR.

Evfemizmlar davlat iqtisodiy siyosatini yoritishda informatsion manipulatsiya vositasi sifatida salbiy hodisalarni yashirib, hukumat imidjini saqlaydi. O‘zbekistonda bu islohotlarning muvaffaqiyatini ta’kidlaydi, lekin shaffoflikni pasaytiradi. Tilshunoslik nuqtai nazaridan, evfemizmlarni tanqidiy tahlil qilish kerak – bu jamoatchilikni ogohlantirishga yordam beradi.

Takliflar: OAVlarda evfemizmlarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri tushuntirish; ilmiy tadqiqotlarda kontrastiv tahlilni kuchaytirish. Kelajakdagi islohotlarda shaffof til siyosatini joriy etish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Allan, K., & Burrige, K. (2006). Forbidden Words: Taboo and the Censoring of Language. Cambridge University Press.
2. Chomsky, N., & Herman, E. (1988). Manufacturing Consent. Pantheon Books.
3. Orwell, G. (1946). Politics and the English Language.
4. Fairclough, N. (2001). Language and Power. Longman.
5. van Dijk, T. A. (2006). Ideology and discourse analysis. Journal of Political Ideologies.
6. O‘zbekiston Respublikasi rasmiy hujjatlari va OAV materiallari (2017–2025).